

Rauma Sammallahdenmäki. Laaja 36 hautaröykkiötä sisältävä pronssikaudelle ja rautakauden alkuun ajoittuva kalmisto. Se on Unescon maailmanperintökohde, jossa on useita erilaisia röykkiötyyppejä. Kuvassa on avokalliolla sijaitsevia hautaröykkiöitä. Teija Tiitinen 2021, AKDG6553:37, Museovirasto.

Museovirasto

Valtakunnallisesti merkittävät arkeologiset kohteet:

Satakunnan maakuntakuvaus

Teija Tiitinen

Kohteet ja maakunnan arkeologiset erityispiirteet

Satakunnan muinaisuutta luonnehtii voimakkaasti merenranta ja jääkautta seurannut maankohoaminen. Asutus on seurannut länteen siirtyvää rannikkoa sitä mukaa, kun maankohoaminen on paljastanut asutuskelpoista maata veden alta. Asutuksen kannalta tärkeä alue on ollut Panelian muinaislahden ympäristö, jonne asutus keskittyi jo kivikauden lopulla. Kokemäenjoki vesistöineen oli tärkeä reitti niin elinkeinojen kannalta kuin myös uusien asukkaiden ja innovaatioiden kulkuväylänä.

Satakunnan vanhimmat muinaisjäännökset sijaitsevat nykyisin useita kymmeniä kilometrejä rannikolta sisämaahan, vaikka ne aikoinaan sijaitsivat meren rannassa. Vanhimmat kivikautiset asuinpaikat ajoittuvat mesoliittiseen eli esikeraamiseen kivikauteen (8850–5200 eaa.). Koska jääkauden jälkeisen suurin osa Satakunnasta oli pitkään meren peittämää, mahdollisuudet löytää maakunnan alueelta merkkejä kaikkein vanhimmasta asutuksesta ovat rajallisia. Valtakunnallisesti merkittäviksi mesoliittisen kivikauden asuinpaikoista on arvioitu kolme. Näistä vanhin, Karvian Pantti, ajoittuu sijaintikorkeutensa perusteella jo mesoliittisen ajan alkupuolelle. Nuoremmista mesoliittisen kivikauden kohteista Huittisten Palojoki on tutkimushistorian kannalta merkittävä asuinpaikka, josta on löydetty Huittisten hirvenpäänä tunnettu kiviveistos. Asuinpaikka on ajoitettu noin seitsemäntuhannen vuoden ikäiseksi. Saman ikäiseksi on ajoitettu myös Kankaanpään/Kauhajoen Myllyluoman asuinpaikka.

Neoliittisen eli keraamisen kivikauden kohteista Satakunnassa on arvioitu valtakunnallisesti merkittäviksi viisi. Näistä kivikauden lopulle Kiukaisten keramiikan vaiheeseen (2500/2300–1800/1500 eaa.) ajoittuvat Harjavallan Kaunismäen asuinpaikat ja Nakkilan Uotinmäen alueet ovat poikkeuksellisen kiinnostavia. Kummassakin kohteessa on myös pronssikaudelle ajoittuvia rökkiöhautoja. Näillä kohteilla on suuri tutkimuksellinen potentiaali kivi- ja pronssikauden taitteen tutkimukselle.

Satakunnan esihistoria tunnetaan parhaiten muinaisella rannikolla sijainneista pronssikautisista (1800–500 eaa.) hautaröykkiöistä. Näyttävien kohde on Rauman Lapissa sijaitseva Sammallahtenmäen laaja ja monimuotoinen rökkiökalmisto, joka on Suomen ainoa esihistoriallinen Unescon maailmanperintökohde. Sammallahtenmäen kalmiston käyttö on jatkunut vielä esiroomalaiseen rautakauteen (500 eaa. – 0 eaa./jaa.).

Satakunnan pronssikauden kohteita on tutkittu paljon. VARK-kohteisiin kuuluvat Nakkilan Rieskaronmäen hauta- ja asuinpaikka-alue, josta on tutkittu hautausten lisäksi pronssikautisen talon jäännökset, ja Nakkilan Selkäkankaan kookas (11 x 43 m) pitkärökkiö, joka ajoittuu pronssikauden alkuun (1500–1200 eaa.). Selkäkankaan rökkiön ihmisluiden joukosta on löydetty aikaan hautaan asetetun naudan hampaat. Isotooppitutkimuksen perusteella nauta on syntynyt Ruotsissa ja tuotu Nakkilaan vasikkana. Satakunnan pronssikauden kohteisiin kuuluu myös Euran Panelian niin kutsuttu *Kuninkaanhauta*, joka on Suomen suurin (30 x 36 m, korkeus 4 m) ja yhä tutkimaton hautarökkiö.

Huittinen Palojoki. Mesoliittisen kivikauden asuinpaikka, jonka merkittävin löytö on Huittisten hirvenpäänä tunnettu vuolukiviestä tehty veistos. Sen pituus on 14,5 senttimetriä. Asuinpaikka ajoittuu noin 6200–5700 eaa. Esine KM6292:1. Kuva Ilari Järvinen, ID 1640568, Museovirasto.

Eura Kuninkaanhauta. Suomen suurin pronssikautinen hautarökkiö sijaitsee peltoalueen reunalla asutussa maaseutuympäristössä. Rökkiön halkaisija on yli 30 metriä ja korkeutta sillä on kolmesta neljään metriä. Teija Tiitinen 2021, AKDG7242:3, Museovirasto.

Rauma Salisuonmäki. Varhaisrautakaudelle, vanhempaan roomalaisaikaan ajoittuvassa kalmistossa on tarhakalmisto ja matalia hautaröykkiöitä. Kuvassa metsässä sijaitsevaa kalmistoaluetta. Teija Tiitinen 2020, AKDG6550:2, Museovirasto.

Eura Harola. Laajalla röykkiöalueella on lähes 700 röykkiötä. Osa röykkiöistä ajoittuu rakenteiden perusteella nuoremman roomalaisajalle ja kansainvaellusajalle. Osa muistuttaa taas enemmän raivausröykkiöitä. Kuvassa metsässä sijaitsevaa röykkiöaluetta keväällä ennen lehden puhkeamista puihin. Leena Koivisto 2011, AKDG2237:6, Museovirasto.

Satakunnan monipuolinen ja runsas rautakautinen asutus on painottunut maakunnan keski- ja eteläosiin eli historialliseen Ala-Satakunnan kihlakuntaan. Pohjoisempana asutus on ollut vähäisempää. Erityisesti Kokemäenjoen varsi ja Pyhäjärven ympäristö on ollut ja on yhä rautakauden tutkimukselle merkittävä alue. Sieltä tunnetaan muun muassa ensimmäiset merkit yhteyksistä Itämeren länsi- ja eteläpuoleisiin kristittyihin alueisiin, ja ruumishautaus on tullut alueella yleisesti käyttöön jo rautakauden puolivälissä noin vuoden 500 jaa. vaiheilla.

Rautakauden alkuun ajoittuvissa kalmistoissa saattaa olla kymmeniä röykkiöitä, joista osa on tutkimuksissa pystytty varmistamaan hautauksiksi. Esimerkiksi VARK-kohteena olevan Rauman Salisuonmäen vanhemmalle roomalaisajalle (0/50–150/200 jaa.) ajoittuvassa laajassa kalmistossa on peräti 70 röykkiötä. Samanaikaisen Porin Rajakalmiston kalmistosta tutkittujen röykkiöhautojen sisältä on löydetty tarhoja ja paasiarkkuja, joihin ruumishautaukset oli tehty. Molemmat kohteet edustavat Satakunnan rannikolle tyypillisiä moreenimaalle ja pienille kalliokumpareille rakennettuja röykkiökalmistoja.

Nuorempaa roomalaisaikaa ja kansainvaellusaikaa (400–800 jaa.) Satakunnan VARK-kohteissa edustavat muun muassa Kokemäellä sijaitsevat Köönikänmäen ja Perävainoonmäen röykkiökalmistot. Köönikänmäellä on myös kuppikiviä, joiden käyttö on voinut jatkua rautakaudella pidempäänkin. Perävainoonmäeltä tunnetaan hautojen lisäksi asuinpaikkaan viittaavia löytöjä. Näiden ohella keskiiseen rautakauteen ajoittuu myös pronssikautisista löydöistään tunnettu Kokemäen Orjapaadenkallion kookas hautaröykkiö (halkaisija noin 19 m, korkeus 0,5 m), jossa kolme polttohautausta on ajoitettu nuoremman roomalaisajalle (150/200–375/400 jaa).

Rautakauden loppupuoli on ollut Satakunnassa vaurauden aikaa, jolloin alueelle on muodostunut merkittäviä asutuskeskuksia. Näistä merkittävin lienee Pyhäjärvi ympäristöineen. Tunnetuimpiin kohteisiin kuuluvat Euran Kärjämäki-Osmanmäki, josta tunnetaan ruumiskalmisto ja niin kutsuttu kärjäympyrä, jonka kivikehän keskeltä on tutkittu kaksi merovingiajalle ajoittuvaa palokuoppahautaa. Paikalta on tutkittu myös niin kutsuttu soturihauta, jossa puukammioon haudatun vainajan hauta-antimina oli muun muassa miekka, väkipuukko, ango (rautainen pitkäkaulainen keihäs) ja kilpi.

Eurassa sijaitseva Luistarin ruumiskalmisto on yksi Suomen kansainvälisesti tunnetuimmista muinaisjäännöksistä. Laajasta kalmistosta on löydetty yli 1300 hautaa, jotka ajoittuvat 500–1100 jaa. Osassa haudoista on poikkeuksellisen rikkaita hauta-antimia, jotka osoittavat vilkkaita kontakteja eri puolille Itämeren ja sitä etäämmällekin. On arveltu, että osa Luistariin haudatuista vainajista olisi saattanut osallistua viikinkien idänretkille.

Eura Luistari. Laaja ja monipuolinen kalmistoalue on tunnettu varsinkin laajasta 500–1100 jaa. ajoittuvasta ruumiskalmistosta. Kohteessa on kuitenkin myös röykkiöhautoja. Leena Koivisto 2011, AKDG2241:3, Museovirasto.

Eurajoki Linnan linna. Keskiajalla 1300- ja 1400-lukun taitteen molemmin puolin toimineen puulinnan raunio. Alun perin saareen rakennettu linna sijaitsee nykyisin peltojen viereisellä pienellä metsäisellä mäellä. Paikalla on suorakaiteen muotoinen vallihauta ja sitä reunustavat maavallit. Leena Koivisto 2009, AKDG759:1, Museovirasto.

Historiallisella ajalla kohteiden määrä kasvaa myös Satakunnassa. Valtakunnallisesti merkittäviksi niistä on arvioitu 21, joka on neljännes kaikista Satakunnan VARK-kohteista. Mukana on työ- ja valmistuspaikkoja (Porin Myllykosken myllynpaikat), kulkuväyliä kuten Kokemäen Kravin kanavauoma 1800-luvun alusta ja Karvian Kyrönkankaantie, joka on 1600-luvulla perustettu ratsutie ja sittemmin

postiteiksi muuttanut kulkuväylä. Teollisuushistoriaa edustaa Ulvilan Fredriksforsin eli Leineperin ruukki 1700-luvun lopulta. Länsirannikolle epätyypillisempään muinaisjäännöstyyppiin kuuluvat puolestaan Porin Mikroautoradan ensimmäisen maailmasodan aikaiset puolustusvarustukset.

Rauman merialueen hylkykohteet – vuonna 1897 uponnut rahtialuksena toiminut purjealus Siiwo ja ensimmäisen maailmansodan aikana saksalaisen sukellusveneen upottama puinen kauppa-alus Ingersoll – ovat Satakunnan nuorimpia VARK-kohteita.

Kokemäki Pyhän Marian kirkon paikka. Vanha keskiaikaisen puukirkon paikalle on rakennettu kuvassa oleva kivisakasti 1550-luvulla. Paikan vanhimman kirkon oletetaan ajoittuvan viimeisintään 1200-luvun puoliväliin, tai jopa 1000-luvulle. Kohde sijaitsee yhä käytössä olevalla hautausmaalla. Teija Tiitinen 2021, AKDG6792:2. Museovirasto.

Rauma Rauman entinen kaupungin-kirkko. 1400-luvulta 1600-luvulle käytössä ollut kirkko ja hautausmaa. Kohde sijaitsee kaupunkialueella hoidettuna puistona. Teija Tiitinen 2021, AKDG6821:1, Museovirasto.

Karvia Kyrönkankaantie. 1500-luvun historiallisista lähteistä tunnettu tie kulkee harjua pitkin. Kuvassa tien parhaiten säilynyttä ja liikenteeltä suljettua osuutta kansallispuistosta. Teija Tiitinen 2021, AKDG6816:1, Museovirasto.

Perustietoja kohteista ja VARK-alueista

Satakunnan VARK-kohteita on yhteensä 69, mikä vastaa 3,0 % alueen kaikista muinaisjäännösrekisterin kohteista. Kohteet sijaitsevat 58 VARK-alueella.

Suurin osa arkeologista kohteista muodostaa itsenäisen yhden kohteen VARK-alueen (53 kohdetta). Satakunnassa on viisi useammasta arkeologisesta kohteesta muodostuvaa VARK-aluetta. Näistä laajin on viisi rautakauden ja keskiajan arkeologista kohdetta sisältävä VARK-alue nimeltään Kokemäen Teljän muinaisjäännökset.

Lähes kaikki VARK-alueet vastaavat rajaukseltaan muinaisjäännösrekisterissä esitettyjä arkeologisten kohteiden aluerajauksia. Poikkeava aluerajaus on tehty vain yhdelle kohteelle, jossa VARK-alueeksi on rajattuna muinaisjäännösrekisterissä esitettyä aluetta suppeampi aluerajaus (Karvia Kyrönkankaan tie).

Satakunnan VARK-kohteista 19 % ajoittuu useammalle kuin vain yhdelle ajanjaksolle ja 25 % sisältää useampaan kuin vain yhteen tyyppiin kuuluvia arkeologisia kohteita.

Satakunnan VARK-alueiden pinta-alojen mediaani on 1,562 hehtaaria ja yhteenlaskettu pinta-ala on noin 383 hehtaaria. VARK-alueiden pinta-alojen tunnusluvut löytyvät oheisesta taulukosta.

VARK-kohteista 12 (eli 22 % kohteista) sijaitsee asemakaavoitetulla alueella ja 31 (eli 45 % kohteista) yleiskaavoitetulla alueella.

	ha
keskiarvo	6,606
mediaani	1,562
vaihteluväli	0,007–86,725
pinta-alat yhteensä	383,120

Taulukko. Satakunnan VARK-alueiden pinta-alojen tunnusluvut.

ajoitus	kpl	%
esihistoriallinen	-	-
kivikautinen	10	12 %
<i>ei määriteltä</i>	2	-
<i>mesoliittinen</i>	3	-
<i>neoliittinen</i>	5	-
pronssikautinen	17	20 %
varhaismetallikautinen	2	2 %
rautakautinen	22	26 %
keskiaikainen	13	15 %
historiallinen aika	21	25 %

Taulukko. Satakunnan VARK-kohteiden ajallisten osien jakauma.

tyyppi	kpl	%
alusten hylt	2	2 %
asuinpaikat	20	22 %
hautapaikat	29	32 %
kirkkorakenteet	7	8 %
kivirakenteet	6	7 %
kulkuväylät	2	2 %
kultti- ja tarinapaikat	8	9 %
luonnonmuodostumat	-	-
löytöpaikat	-	-
maarakenteet	-	-
puolustusvarustukset	8	9 %
raaka-aineen hankintapaikat	-	-
taide, muistomerkit	2	2 %
tapahtumapaikat	1	1 %
teollisuuskohteet	1	1 %
työ- ja valmistuspaikat	4	4 %

Taulukko. Satakunnan VARK-kohteiden sisältämien muinaisjäännytystyyppien jakauma

Satakunnan VARK-alueet kartalla

